

УДК 343.615.2

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ПОБОІВ ТА МОРДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Гаркуша А.Г., викладач
кафедри кримінального процесу
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті на підставі вивчення емпіричних даних, доктринальних джерел та стану правового забезпечення охорони людини від насильства в Україні обґрунтовується доцільність зниження віку кримінальної відповідальності до 14 років за мордування (ч. 2 ст. 126 Кримінального кодексу України).

Ключові слова: людина, здоров'я, злочин, склад злочину, суб'єкт злочину, вік кримінальної відповідальності, дитина, запобігання злочинам.

В статье на основании изучения эмпирических данных, доктринальных источников и состояния правового обеспечения охраны человека от насилия в Украине обосновывается целесообразность снижения возраста уголовной ответственности до 14 лет за истязание (ч. 2 ст. 126 Уголовного кодекса Украины).

Ключевые слова: человек, здоровье, преступление, состав преступления, субъект преступления, возраст уголовной ответственности, ребенок, предупреждение преступлений.

Garkusha A.G. FEATURES SUBJECT BEATING AND TORTURE IN CRIMINAL LAW UKRAINE

The article based on the study of empirical data, doctrinal sources and legal status of human protection from violence in Ukraine, the expediency of reducing the age of criminal responsibility to 14 years for torture (Art. 2, Art. 126 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: people, health, crime, offense, perpetrator, age of criminal responsibility, child, prevention of crimes.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 1 ст. 18 Кримінального кодексу України (далі – КК України) суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Згідно з ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років.

У кримінально-правовому значенні особа вважається такою, яка досягла певного віку, не в день свого народження, а з початку наступної доби після нього. Ч. 2 ст. 22 КК України передбачає виключний перелік складів злочинів, за вчинення яких кримінальна відповідальність настає з чотирнадцятирічного віку.

Ступінь розробленості проблеми. Окремі автори вказують, що в основу зниженого віку кримінальної відповідальності законодавцем покладено такі критерії:

1) рівень розумового розвитку й свідомості неповнолітньої особи, який свідчить про наявність у неї реальної можливості вже в чотирнадцятирічному віці усвідомлювати суспільну небезпеку й протиправність таких злочинів;

2) значну розповсюдженість цих злочинів серед неповнолітніх осіб;

3) високий рівень суспільної небезпеки й тяжкості більшості з таких злочинів [1, с. 159–160].

Інші вчені деталізують ці критерії:

1) ступінь фізичного й психічного розвитку, соціально-психологічні особливості людини (інтелектуальні, вольові, емоційні), рівень її соціалізації як особи, що визначає здатність суб'єкта під час учинення діяння усвідомлювати його характер і суспільну небезпечність;

2) кримінологічні показники (поширеність діянь цього виду серед осіб певного віку, їх тяжкість тощо);

3) принципи кримінально-правової політики (наприклад, доцільність установлення кримінально-правової заборони) [2, с. 35].

Мета статті – обґрунтувати доцільність зниження віку кримінальної відповідальності до 14 років за мордування.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи думку респондентів (62% опитаних суддів та 79% працівників ОВС (Національної поліції), які висловилися за зниження віку кримінальної відповідальності за мордування), а також випадки вчинення підлітками в віці від 14-ти до 16-ти років суспільно небезпечних діянь, ознаки яких передбачені ч. 2 ст. 126 КК України, пропонуємо розглянути питання щодо можливого доповнення ч. 2 ст. 22 КК України мордуванням.

Подібна пропозиція не нова, оскільки ще в 2007 р. Е.А. Багун зазначила, що з урахуванням фізичного, психічного, інтелектуального, вольового, емоційного розвитку особистості, рівня її соціалізації, 14-річний підліток може розуміти ступінь суспільної небезпеки побоїв і мордування й повною мірою керувати своїми діями [3, с. 144]; у 2008 р. Ю.С. Пестерева зазначила, що зниження віку кримінальної відповідальності за мордування до 14-ти років сприятиме виявленню осіб, схильних до жорстокості, створить можливість застосування до них заходів кримінально-правового впливу, допоможе запобігти вчиненню цими особами тяжких насильницьких злочинів [2, с. 102].

Опоненти такої пропозиції здебільшого вказують на порушення принципу економії кримінальної репресії або на те, що подіб-

ні злочини не є тяжкими. Так, П.М. Кабанов не підтримує ідею зниження віку кримінальної відповідальності за побої й мордування, оскільки мордування «фактично», а побої «юридично» не є тяжкими [4, с. 88].

В.М. Бурдін, дослідивши в монографії проблеми кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні, зазначає, що неповнолітні віком від 11 до 14 років повинні притягуватися до кримінальної відповідальності лише за вичерпний перелік злочинів за умови підтвердження висновком експертизи відповідності фактичного рівня розвитку їхньому хронологічному віку, достатньому для винної відповідальності. Особи цього віку можуть бути притягнуті, на його думку, до кримінальної відповідальності лише за умисне вбивство (ст. 115 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України), крадіжку (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України) [5, с. 41–42].

В.Г. Павлов пропонує сформулювати в кримінальному законі норму, за якою передбачалася б кримінальна відповідальність осіб, які до моменту вчинення злочину досягли тринадцяти років та вчинили вбивство, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, крадіжку, грабіж, розбій, хуліганство при обтяжуючих обставинах [6, с. 35].

Є пропозиція притягувати до кримінальної відповідальності підлітків у віці від 11 до 14 років у разі вчинення ними особливо тяжких агресивних злочинів (умисного вбивства, умисного тяжкого тілесного ушкодження, зґвалтування, умисного вчинення дій, які можуть викликати аварію поїзда). Такі особи повинні притягуватися до кримінальної відповідальності з обов'язковою заміною покарання направленням до школи соціальної реабілітації [7, с. 9].

Отже, всі прихильники зниження мінімального віку кримінальної відповідальності вказують на необхідність застосування до підлітків кримінально-правових заходів впливу, альтернативних покаранню.

Вік людини як одна з обов'язкових ознак суб'єкта злочину – це період часу від її народження до будь-якого моменту відліку, певного етапу її життя, що відображає анатомо-фізіологічний стан організму людини та ступінь формування її особистості. Необхідність установа віку кримінальної відповідальності пов'язана зі здатністю особи розуміти характер та соціальну значимість своїх дій, співвідносити свої бажання й прагнення з вимогами соціальної заборони, нормами поведінки, що встановлені в суспільстві [8, с. 76].

Далі пропонуємо розглянути кожен із трьох наведених критеріїв зниженого віку кримінальної відповідальності на прикладі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 126 КК України. Оскільки побої є злочином, кримінальне провадження за вчинення якого відкривається тільки судом і лише за заявою потерпілої

особи, то питання щодо відповідальності за його вчинення з 14 років ставити недоцільно. Проте слід визнати, що особливості суб'єкта злочину побоїв і мордування є схожими, нерідко однаковими, але через різний рівень суспільної небезпеки детально розглянемо суб'єкта саме мордування.

У пошуках задоволень і розваг підлітки дуже часто вдаються до алкоголю й наркотиків. Залучаються до випивок рано (з 12–13 років), зазвичай у сім'ї або компанії з асоціальними тенденціями. Для них важливе не стільки саме сп'яніння, скільки ритуал випивки, можливість розважитися, похизуватися в колі однолітків. Віддається перевага не дуже глибокій стадії сп'яніння, а тому вино вживається частіше, ніж горілка. Не дивлячись на це, алкоголізм у підлітків розвивається достатньо швидко. Такі особи з радістю приймають будь-яку похвалу на свою адресу та захищаються всіма засобами від критики, навіть обґрунтованої та конструктивної [9, с. 67].

XXI століття проголошено ерою інформаційного суспільства. Наш час характеризується значним впливом засобів масової комунікації, засобів зв'язку та ІТ-технологій на формування свідомості й моделювання поведінки людини, особливо підлітків. Ті сторони життя людини, які ставали відомими старшим поколінням в основному через власний досвід, тепер відкриті для дітей віком 9–12 років (а то й менше) завдяки вседозволеності в глобальній мережі Internet та на телебаченні. Діти дуже рано розуміють одвічні проблеми добра й зла, на жаль, віддаючи перевагу останньому. Насильство у жорстоких комп'ютерних іграх та постійне його пропагування на телебаченні стає нормою життя. Побачену жорстокість вони намагаються втілити в життя: спочатку граються з домашніми тваринами, а потім нещадно їх лупцюють, аргументуючи свої дії дуже просто – адже точнісінько так само різні «губки боби», «нечупари», «покемони» і т. д. поводять себе в мультфільмах. І це не просто слова: вони підтверджуються непоодинокими випадками на практиці.

Так, прокурором Новомиkolaївського району Запорізької області скасовано постанову про відмову в порушенні кримінальної справи, винесену органом дізнання Новомиkolaївського РВ ГУМВС України в Запорізькій області, та порушено кримінальну справу за фактом учинення суспільно небезпечного діяння: нанесення 27.02.2012 р. побоїв малолітній В., 1998 р. н., які завдали фізичного болю й не спричинили тілесних ушкоджень (за ч. 1 ст. 126 КК України). У справі встановлено, що 27.02.2012 р. до чергової частини вказаного підрозділу міліції надійшла заява О. щодо нанесення цього ж дня малолітнім М., 1999 р. н., двох ударів по обличчю його малолітній доньці В., 1998 р. н., чим останній завдано фізичного болю.

17.04.2012 р. від батька малолітнього М. надійшла зустрічна заява щодо притягнення до відповідальності малолітньої В., яка завдала його синові декілька ударів по голові сумкою зі спортивним взуттям і одягом, а той у відповідь наніс їй два удари кулаком по обличчю. Цей факт принизив честь і гідність

малолітнього М., оскільки інцидент стався в присутності друзів. Суд закрив провадження у справі зі взяттям обох малолітніх осіб на профілактичний облік дітей, схильних до вчинення насильства [10].

Звертає на себе увагу той факт, що причинами й умовами, які сприяли вчиненню цих діянь, суд визнав безконтрольний доступ дітей до кінопродукції та комп'ютерних ігор з елементами жорстокості. Більше того, «головні дійові особи» справи нічого протиправного у своїх діях не вбачали, оскільки, за їхніми словами, зараз так прийнято вирішувати конфліктні ситуації.

На нашу думку, рівень розумового розвитку й свідомості сучасної малолітньої особи свідчить про наявність у неї реальної можливості вже в чотирнадцятирічному віці усвідомлювати суспільну небезпеку й протиправність учинення як побоїв, так і мордування. Саме тому ставимо питання про розуміння 14-ти річним суб'єктом злочину мордування як злочину проти здоров'я особи.

Культ насильства й жорстокості сприймається молоддю через сучасні засоби масової комунікації, передусім телебачення, оскільки все це – насамперед потужний і прибутковий бізнес, що пропонує особливий продукт, споживання якого ніколи не зменшиться: видовища. Цей попит формується під впливом низки факторів, починаючи з дитинства. Мультфільми на кшталт «Ну, постривай!» перестають бути цікавими для дітей уже років із п'яти, їхнє місце займають «Людина-павук», «Бетмен», «Ніндзя-черепашки» тощо – продукти відверто низької якості, позбавленні будь-якого сенсу та виховного впливу, проте насичені незвичайними істотами з надприродними здібностями, нескінченними поєдинками з величезною кількістю жертв. Дитина внаслідок своєї психічної незрілості нездатна дати об'єктивну оцінку «герою», дії якого (по суті злочинні) не лише не засуджуються, а навпаки – схвалюються суспільством. Адаже саме завдяки руйнуванню, убивствам, віртуозному володінню зброєю та ін. він досягає мети: рятує друзів, своє місто або навіть цілий світ [11, с. 61].

Чи не найвдаліше про все вищезазначене свого часу висловився М.І. Загородніков. Учений вважає, що винний посягає на такі блага, якими він сам володіє, та має необмежену можливість практично усвідомити на своєму особистому досвіді, у чому саме полягає шкода, що завдається здоров'ю [12, с. 33].

Стосовно суспільної небезпеки побоїв і мордування слід зазначити, що порівняно з іншими злочинами проти життя й здоров'я особи їх рівень дійсно незначний. Проте й побої, і мордування належать до насильницьких злочинів: виключним способом їх учинення є насильство в різних проявах, яке О.М. Гумін пропонує розуміти в двох значеннях. Під насильством у кримінально-правовому значенні вчений розуміє умисний суспільно небезпечний кримінально-протиправний вплив на тіло або психіку іншої особи (осіб). Формою кримінального насильства є умисний злочин, який містить ознаки такого насильства або в

диспозиції кримінально-правової норми, або (і) в фактичній характеристиці вчиненого діяння, або (і) в якому насильство є способом досягнення мети. Кримінологічне поняття насильства, окрім насильства в кримінально-правовому розумінні, включає в себе також внутрішні прояви насильницької поведінки особи. Це поняття слід трактувати ширше, ніж кримінально-правове, оскільки кримінологічне поняття насильства включає в себе не тільки його кримінальні й передкримінальні прояви (адміністративно карані або такі, що ще не оцінюються як аморальні і т. д.) щодо інших людей, але й розширює коло можливих об'єктів насильницького впливу [13, с. 9].

Саме з метою недопущення вчинення більш тяжких насильницьких злочинів пропонуємо знизити вік кримінальної відповідальності за мордування до 14 років, оскільки одним із завдань кримінального закону є запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1 КК України).

Правозастосовча практика виходить із таких позицій: якщо в ході систематичного нанесення побоїв завдається шкода здоров'ю певного ступеня, то й кваліфікація вчиненого здійснюється за відповідними статтями злочинів проти життя й здоров'я, відповідальність за більшість з яких настає з 14 років. Якщо ж таких наслідків немає, то діяння кваліфікують за ч. 2 ст. 126 КК України – мордування, відповідальність за яке настає з 16-ти років.

В.В. Шаблистий, висуваючи аналогічні пропозиції щодо суб'єкта погрози вбивством, зазначає, що частина молоді, яку ми розглядаємо як найбільше наше благо, цінність, насправді стає небезпечною для суспільства. Звичайно, ми усвідомлюємо той факт, що зниження віку кримінальної відповідальності саме по собі не поліпшить криміногенну обстановку, і тим більше не вгамує підлітків, не зробить їх етичнішими. Проте такий крок дозволив би хоч якусь частину підлітків тримати під особливим контролем правоохоронних органів. Це дасть можливість розширити сферу профілактичної дії не тільки відносно підлітків, але й щодо деяких неблагополучних сімей [14, с. 317].

Дослідження емпіричної бази виявило, що чи не найбільшою перепорою для дієвого захисту особи від побоїв є приватний характер провадження таких справ. У зв'язку з цим вважаємо невинуватною пропозицію законодавця щодо віднесення більшості злочинів проти здоров'я особи (у тому числі й передбачених ч. 2 ст. 126 КК України у разі вчинення мордування дружиною або чоловіком потерпілого) до проваджень, що відкриваються тільки за скаргою потерпілого [15].

Ще одним аргументом «за» нашу пропозицію може бути демонстрація порушення законодавцем у 2001 та у 2009 рр. окремих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, зокрема доцільності кримінально-правової заборони. Про окремі неточності, допущені в 2001 р. стосовно віку суб'єкта мордування, ми вже частково зазначали.

Разом із тим Законом України «Про внесення змін до КК України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної

чи релігійної нетерпимості» від 05.11.2009 р. № 1707-VI [16] внесено зміни до диспозицій цілої низки статей розділу II КК України, а саме: доповнення їх такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Ураховуючи ці зміни, виходить, що під час вчинення вбивства, умисного тяжкого й середнього тілесного uszkodження особи в віці від 14 до 16 років усвідомлюють суспільну небезпеку й протиправність саме мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, а при вчиненні мордування з цих же мотивів – ці особи не здатні їх усвідомити. Виникає риторичне запитання стосовно того, навіщо одні й ті ж мотиви в споріднених насильницьких злочинах проти особи інкримінувати суб'єктам злочину в різному віці (нагадаємо, що й побої, і мордування є способом вчинення й умисного вбивства, і різних тілесних uszkodжень). Вважаємо, що ця законодавча неточність обов'язково має бути усунена.

Висновки. Отже, суб'єктом побоїв і мордування є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку.

Пропозиція щодо зниження віку кримінальної відповідальності за мордування знаходить своє підтвердження в тому, що особи віком від 14 до 16 років здатні усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку таких дій (не в останню чергу через посягання на те, що мають самі, – на здоров'я, честь і гідність); зафіксовано певну розповсюдженість учинення мордування серед осіб цього віку та значний рівень криміногенності таких діянь (здатності породжувати нові, більш тяжкі злочини). Запропоновані зміни відповідають підставам та принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Педан В.І. Кримінальне право України. Модуль I – II : [навч. посіб.] / В.І. Педан, В.К. Антошкіна. – Донецьк : ЮгоВосток, 2011. – 280 с.

2. Пестерева Ю.С. Уголовно-правовая характеристика истязания : дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.08 / Ю.С. Пестерева. – Тюмень, 2008. – 200 с.

3. Багун Э.А. Ответственность за побои и истязание по уголовному кодексу Российской Федерации : дис. кандидата юридических наук : 12.00.08 / Э.А. Багун. – Оренбург, 2007. – 216 с.

4. Кабанов П.Н. Уголовная ответственность за побои и истязание : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / П.Н. Кабанов. – Москва, 2006. – 172 с.

5. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.М. Бурдін. – Київ, 2002. – 225 с.

6. Павлов В.Г. Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 318 с.

7. Мороз В.Ф. Делінквентність дітей до чотирнадцятирічного віку: (кримінологічні проблеми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.Ф. Мороз. – Харків, 1999. – 19 с.

8. Шевченко Я.Н. Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних : [монография] / Я.Н. Шевченко. – К. : «Наукова думка», 1976. – 189 с.

9. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков : социально-психологические и психиатрические аспекты / В.Т. Кондрашенко. – Минск : Беларусь, 1988. – 207 с.

10. Архів Новомиkolaївського районного суду Запорізької області // Кримінальна справа № 231226-П за 2012 р.

11. Денисов С.Ф. Формування злочинної поведінки молоді через засоби масової комунікації : [монографія] / С.Ф. Денисов, О.І. Напиральська. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 232 с.

12. Загородников Н.И. Преступления против здоровья / Н.И. Загородников. – М. : Изд-во «Юрид. лит-ра», 1969. – 165 с.

13. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.М. Гумін. – Львів, 2011. – 39 с.

14. Шаблистий В.В. Зниження віку кримінальної відповідальності як засіб запобігання погрозам вбивством / В.В. Шаблистий // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 312–317.

15. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.

16. Про внесення змін до КК України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості : Закон України від 05.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=nn>.